

Верховний
Суд

Спільна власність у практиці Верховного Суду

25 листопада 2021 року

Спільна часткова власність

Специфіка спільної часткової власності Постанова КЦС ВС від 12 грудня 2018 року у справі № 442/7505/14-ц

Спільна часткова власність є специфічною конструкцією оскільки, існує: (а) множинність суб'єктів. Для права власності характерна наявність одного суб'єкта, якому належить відповідне майно (наприклад, один будинок - один власник). Навпаки, спільна часткова власність завжди відзначається множинністю суб'єктів (наприклад, один будинок - два співвласники); (б) єдність об'єкта. Декільком учасникам спільної часткової власності завжди належить певна сукупність майна. Причому право спільної часткової власності може стосуватися як подільних/неподільних речей, так і майнових прав та обов'язків.

Аналіз статті 361 ЦК України дозволяє зробити висновок, що об'єктом розпорядження співвласника є частка у праві спільної часткової власності, а не частка у майні. Тобто право самостійного розпорядження часткою у праві власності, не тотожне розпорядження частиною майна. Частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна.

Частка у праві спільної часткової власності
як предмет спадкового договору
Постанова КЦС ВС від 12 грудня 2018 року
у справі № 442/7505/14-ц

Тлумачення положень глави 90 ЦК України свідчить, що предметом спадкового договору може бути будь-яке майно, що належить відчужувачу. Зазвичай таким майном є саме нерухомість. Проте не виключається домовленості сторін спадкового договору про те, що предметом спадкового договору буде частка у праві спільної часткової власності.

Частка в праві спільної часткової власності & жиле приміщення
Постанова ОП КЦС ВС від 10 жовтня 2019 року
в справі № 295/4514/16-ц

Аналіз глави 26 ЦК України дозволяє зробити висновок, що частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не є конкретною часткою майна. Тобто, частка в праві спільної часткової власності та жиле приміщення є окремим об'єктом цивільних прав.

Частка в праві спільної часткової власності

Постанова КЦС ВС від 16.09.2020 у справі № 344/5437/17

право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна. Позов про визнання права на частку в праві спільної часткової власності не є вимогою про поділ майна в натурі. Тому при визнанні права на частку не здійснюється вказівка які саме об'єкти в натурі відповідають частці в праві спільної часткової власності;

Поділ & виділ

Постанова КЦС від 22 січня 2020 року у справі № 243/6275/16-ц

Тлумачення частини другої статті 367 ЦК України свідчить, що поділ спільного майна відрізняється від виділу частки співвласника або припинення його права на частку у спільному майні однією суттєвою ознакою – у разі поділу майна право спільної часткової власності на нього припиняється.

Право співвласника на компенсацію
Постанова КЦС ВС від 03 березня 2020 року
у справі № 748/2803/16-ц

Тлумачення частини третьої статті 358 ЦК України свідчить, що право співвласника на компенсацію може виникати як в разі повної неможливості задоволення вимог співвласника на одержання у користування частини спільного майна, яка відповідає його частці у праві спільної часткової власності (наприклад, частка співвласника в спільній частковій власності є незначною і надання йому її у володіння та користування неможливо), так і в тому випадку, якщо співвласнику надається у володіння і користування частина майна, яка є меншою за його частку в праві спільної часткової власності.

Звернення стягнення на частку у майні,
що є у спільній частковій власності
Постанова КЦС ВС від 21 лютого 2019 року
у справі № 766/12152/16-ц

Тлумачення статті 366 ЦК України свідчить, що тільки кредитор співвласника може заявляти вимоги про переведення прав та обов'язків співвласника боржника. У разі, якщо відсутній правовий режим спільної власності стаття 366 ЦК України не застосовується.

Належні відповідачі
Постанова КЦС від 30 вересня 2020 року
у справі № 405/1873/14-ц

У справі за позовом іпотекодержателя про визнання права іпотеки та звернення стягнення на предмет іпотеки, який перебуває в спільній частковій власності, як відповідачі мають залучатись всі співвласники предмета іпотеки.

Належні відповідачі
Постанова КЦС ВС від 26 вересня 2019 року
у справі № 200/23603/15-ц

Тлумачення частини першої статті 358 ЦК України свідчить, що належними відповідачами за позовами про визнання права користування житловим приміщенням є власник (співвласники) спірного житлового приміщення.

Спільна часткова власність і спадкування

Постанова КЦС від 22 січня 2020 року у справі № 243/6275/16-ц

Тлумачення статті 1278 ЦК України свідчить, що якщо спадкодавець склав заповіт і в ньому не зазначив частки спадкоємців, вони вважаються рівними. Навпаки, якщо заповідач розподілив спадщину між спадкоємцями в нерівних частках, то кожний має право саме на ту частку, яку вказав спадкодавець. За відсутності заповіту частки кожного спадкоємця в спадщині визнаються рівними. Відступ від цього принципу можливий за домовленістю спадкоємців між собою (стаття 1267 ЦК України). Спадщина належить спадкоємцям, які прийняли її на праві спільної часткової власності (частина четверта статті 355 ЦК України), а тому при її поділі застосовуються правила передбачені в главі 26 ЦК України, які регулюють відносини спільної часткової власності. Якщо згоди про поділ спадщини досягти не вдалося, то поділ провадиться в судовому порядку відповідно до часток, які належать кожному із спадкоємців за законом або за заповітом. Вирішення судового спору щодо поділу спадкового майна не залежить від отримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину.

Припинення права на частку у спільному майні
за вимогою інших співвласників
Постанова КЦС ВС від 09 жовтня 2019 року
у справі № 750/11178/17

Тлумачення пункту 4 частини першої статті 365 ЦК України свідчить, що припинення права на частку має відбуватися, якщо таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї. Тобто можливе порушення інтересів як самого співвласника, так і членів його сім'ї виступатиме перешкодою для задоволення позову про припинення права на частку. висновок про істотність шкоди, яка може бути завдана співвласнику, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи та особливостей об'єкта, який є спільним майном. Ця умова спрямована на запобігання порушення інтересів співвласника та членів його сім'ї. Оскільки мається на увазі недопущення, то суд при розгляді справи повинен перевіряти, чи не будуть порушені інтереси й заподіяна шкода (майнова або немайнова) внаслідок припинення права на частку.

Відновлення становища, яке існувало до порушення
права спільної власності

Постанова КЦС від 15 серпня 2018 року у справі № 545/3728/16-ц

Відповідно до пункту 4 частини другої статті 16 ЦК України способом захисту цивільних прав та інтересів може бути відновлення становища, яке існувало до порушення. Цей спосіб пов'язаний з застосуванням певних заходів, спрямованих на відновлення порушеного суб'єктивного права особи у тому стані, в якому воно існувало до його порушення. Тобто, для того, щоб подати цей позов необхідно, щоб суб'єктивне право не було припинене, і його можна було відновити шляхом усунення наслідків правопорушення. Цей спосіб захисту може знаходити свій прояв у вимогах про усунення перешкод у здійсненні права спільної власності між співвласниками.

Характеристика переважного права

Постанова КЦС від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Тлумачення статті 362 ЦК України свідчить, що переважне право є організаційним, відносним та вторинним.

Організаційний характер переважного права
Постанова КЦС ВС від 29 травня 2019 року
у справі № 362/3810/16-ц

Переважне право є співвласника на купівлю частки є організаційним, оскільки завдяки йому створюється передумова для набуття його носієм права на частку в праві спільної часткової власності внаслідок створення можливості для укладення договору купівлі-продажу. Саме по собі переважне право учасника спільної власності не надає його суб'єктові будь-яких майнових прав (речових, зобов'язальних та ін.), які зумовлювали б виникнення або перехід права власності. Причому відповідне майнове право виникає тільки завдяки укладенню договору купівлі продажу частки або в результаті переведення прав та обов'язків за договором купівлі-продажу. У свою чергу, конструкція переважного права дозволяє організувати відносини учасників спільної часткової власності, створивши передумови для суб'єкта переважного права укласти договір купівлі-продажу частки.

Відносність переважного права

Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Відносність переважного права співвласника полягає в тому, що це право реалізується в організаційних відносинах, учасники яких є персоніфікованими. Тобто в будь-якому разі чітко визначеними є суб`єкти правовідносин спільної власності. Однак його характеристика як відносного не позбавляє переважного права співвласника й певних абсолютних властивостей, які полягають в абсолютності захисту переважного права. Під абсолютністю захисту розуміється можливість носія переважного права пред`явити позов про переведення прав та обов`язків за договором купівлі-продажу частки до будь-якої іншої особи - не учасника спільної власності.

Вторинність переважного права

Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Вторинність переважного права проявляється в тому, що його виникнення зумовлене «перебуванням» у відносинах спільної власності, завдяки чому особа має статус учасника спільної часткової власності. Тобто переважне право є вторинним до права учасника на частку. За умови припинення права на частку або правовідносин спільної часткової власності припиняється й переважне право.

Захист переважного права

Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

При визнанні недійсним договору купівлі продажу, який порушує переважне право, жодним чином не відновлюються інтереси особи, переважне право якої порушене. Переважне право за таких умов і не може бути захищеним, оскільки, визнання правочину недійсним вчиненого з порушенням переважного права не відновлює порушеного переважного права, тому що договір купівлі-продажу не завжди є наслідком реалізації переважного права і немає будь-яких передумов для зобов'язання співвласника для укладення договору. Також відсутні гарантії для покупця частки (депозит при переведенні прав та обов'язків) щодо отримання сплачених коштів.

Спільна сумісна власність

Яке майно може бути об'єктом спільної сумісної власності?!
Постанова КЦС ВС від 09 січня 2019 року
у справі № 643/4589/15-ц

Тлумачення статті 61 СК України свідчить, що спільною сумісною власністю подружжя, що підлягає поділу, можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з подружжя вони були набуті.

Договори між подружжям
Постанова КЦС ВС від 06 вересня 2021 року
у справі № 522/627/17

Тлумачення статті 64 СК дозволяє стверджувати, що: по-перше, договори між подружжям є родовим поняттям і охоплює собою як поймаєменовані (купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання, шлюбний договір тощо), так і не поймаєменовані договори; по-друге, договори між подружжям можуть одночасно бути укладені як щодо роздільного, так і стосовно спільного майна; по-третє, допускається укладення договору поміж подружжям про відчуження «частки в спільній сумісній власності», в якому відбудеться визначення частки і її відчуження на користь іншого із подружжя.

Згода - односторонній правочин?!

Постанова КЦС ВС від 23.06.2021 у справі № 537/3100/17

Правочин є найбільш розповсюдженим юридичним фактом, за допомогою якого набуваються, змінюються, або припиняються права та обов'язки в учасників цивільних правовідносин. До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини, згода іншого співласника на розпорядження спільним майном.

Згода - односторонній правочин?!

Постанова КЦС ВС від 23.06.2021 у справі № 537/3100/17

При вчиненні одностороннього правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони. Між цим така сторона може бути представлена декількома особами, прикладом чого може виступати видання довіреності двома та більше особами, спільний заповіт подружжя та ін. Аналіз розуміння як правочину, так і одностороннього правочину свідчить, що односторонні правочини: є вольовими діями суб`єкта; вчиняються суб`єктами для здійснення своїх цивільних прав і виконання обов`язків; спрямовані на настання правових наслідків (набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов`язків).

Згода - односторонній правочин?!

Постанова КЦС ВС від 23.06.2021 у справі № 537/3100/17

Відповідно до посвідченої приватним нотаріусом заяви, зареєстрованої за номером № 576, 25 лютого 2013 року ОСОБА_1 надав згоду своїй дружині ОСОБА_2 на укладення договорів купівлі-продажу, за якими придбати житловий будинок, що знаходиться за адресою АДРЕСА_1 , та продати вказаний будинок за ціну та на умовах на власний розсуд.

У справі, що переглядається: матеріали справи не містять належних і допустимих доказів відмови ОСОБА_1 від одностороннього правочину від 25 лютого 2013 року на підставі статті 214 ЦК України; такий односторонній правочин не визнаний недійсним та відсутні підстави його нікчемності. За таких обставин підстав уважати, що договір купівлі-продажу будинку від 16 грудня 2016 року укладений без згоди позивача відсутні. Відповідно немає підстав для визнання оспорюваного договору недійсним. За таких обставин оскаржені судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні позову ОСОБА_1 .

Недійсність правочину, згода подружжя і добросовісність

Постанова ВП ВС від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18

Презумпція розпорядження спільним майном одним з подружжя за згодою другого з подружжя встановлена саме на користь добросовісного набувача прав на таке майно. Тому укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Ст. 65 СК

Постанова КЦС ВС від 03 травня 2018 року у справі № 639/7335/15-ц

Тлумачення частини четвертої статті 65 СК України свідчить, що той з подружжя, хто не брав безпосередньо участі в укладенні договору, стає зобов'язаною стороною (боржником), за наявності двох умов: 1) договір укладено другим із подружжя в інтересах сім'ї; 2) майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. Тільки поєднання вказаних умов дозволяє кваліфікувати другого з подружжя як зобов'язану особу (боржника). Тобто, на рівні закону закріплено об'єктивний підхід, оскільки він не пов'язує виникнення обов'язку другого з подружжя з фактом надання ним згоди на вчинення правочину. Навіть якщо другий з подружжя не знав про укладення договору він вважатиметься зобов'язаною особою, якщо об'єктивно цей договір було укладено в інтересах сім'ї та одержане майно було використано в інтересах сім'ї. Такий підхід в першу чергу спрямований на забезпечення інтересів кредиторів. Той з подружжя, хто не був учасником договору, не може посилатися на відсутність своєї згоди, якщо договір було укладено в інтересах сім'ї.

Стадії поділу майна подружжя

Постанова КЦС ВС від 15 квітня 2020 року у справі № 565/495/18

Поділ майна подружжя здійснюється таким чином: по-перше, визначається розмір часток дружини та чоловіка в праві спільної власності на майно (стаття 70 СК України); по-друге, здійснюється поділ майна в натурі відповідно до визначених часток (стаття 71 СК України). При цьому не виключається звернення одного із подружжя, при наявності спору, з позовом про визнання права на частку в праві спільної власності без вимог щодо поділу майна в натурі.

Компенсація вартості

Постанова ОП КЦС ВС від 03 жовтня 2018 року
у справі № 127/7029/15-ц

Поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, здійснюється шляхом виділення його в натурі, а у разі неподільності присуджується одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними (частини перша, друга статті 71 СК України), або реалізується через виплату грошової чи іншої матеріальної компенсації вартості його частки (частина друга статті 364 Цивільного кодексу України).

У випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим - неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи. Такий підхід є гарантією справедливої сатисфакції особі у зв'язку з припиненням її права на спільне майно.

Виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, що належало дружині, чоловікові

Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 серпня 2021 року у справі № 663/908/17

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 грудня 2018 року у справі № 442/7505/14-ц (провадження № 61-4536св18) зроблено висновок, що «частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна».

Тлумачення наведених норм права дає підстави для висновку, що частина перша статті 62 СК України не застосовується до частки у праві спільної власності на майно.

Поділ майна подружжя на шкоду кредиторам
Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду від 11 листопада 2019 року
у справі № 337/474/14-ц

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Недобросовісність поведінки подружжя при поділі спільного майна, зловживання правами й наявність негативних наслідків для кредитора підлягають доказуванню на загальних підставах.

Правовий режим приватизованої земельної ділянки Постанова КЦС ВС від 12 червня 2019 року у справі № 409/1959/15-ц

Відповідно до Закону України «Про внесення зміни до статті 61 СК України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» від 11 січня 2011 року статтю 61 СК України доповнено частиною п'ятою такого змісту: об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації. Вказана норма набула чинності з 08 лютого 2011 року, однак була виключена на підставі Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка» № 4766 від 17 травня 2012 року, який набрав чинності 13 червня 2012 року. Натомість статтю 57 СК України доповнено пунктом 5 частини, згідно з яким особистою приватною власністю дружини, чоловіка є: земельна ділянка, набута нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації.

Правовий режим приватизованої земельної ділянки
Постанова КЦС ВС від 12 червня 2019 року
у справі № 409/1959/15-ц

Отже, з урахуванням вказаних змін до СК України правовий режим приватизованої земельної ділянки змінювався. При цьому тільки в період часу з 08 лютого 2011 року до 12 червня 2012 року включно земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації, визнавалась спільною сумісною власністю подружжя; до 08 лютого 2011 року та після 12 червня 2012 року така земельна ділянка належала до особистої приватної власності чоловіка або дружини, яка використала своє право на безоплатне отримання частини земельного фонду.

Встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка
та жінки без реєстрації шлюбу
Постанова КЦС ВС від 05 червня 2020 року
у справі № 362/7078/15-ц

Згідно з пунктом 1 розділу VII Прикінцевих положень СК України цей Кодекс набирає чинності разом з набранням чинності ЦК України, тобто з 01 січня 2004 року. До сімейних відносин, які вже існували на цю дату, норми СК України застосовуються лише в частині тих прав і обов'язків, що виникли після набрання ним чинності. Ці права та обов'язки визначаються на підставах, передбачених СК України. Таким чином, факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу набув юридичного значення після набрання чинності СК України та ЦК України з 01 січня 2004 року. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР не передбачав юридичних наслідків для чоловіка та жінки, які проживала разом без реєстрації шлюбу. Отже, факт проживання однією сім'єю як чоловіка та жінки без шлюбу може бути встановлено судом лише з 01 січня 2004 року.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!